

Universal
Periodic
Review

**Birleşmiş Milletler İnsan Hakları
Komitesi**
EVRENSEL PERİYODİK İNCELEME
TÜRKİYE

Dördüncü Denetim Süreci

EPI ÇALIŞMA GRUBU

49. Oturum Hazırlık Çalışmaları ADO Sunumu

Ekim 2024

“Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca ADO- Alevi Düşünce Ocağı Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır”

ADO

ALEVI DÜŞÜNCE OCAĞI DERNEĞİ
ALEVİ PHILOSOPHY CENTER ASSOCIATION

SUBMISSION TO UN UNIVERSAL PERIODIC REVIEW

October 2024

STATE UNDER REVIEW: TURKEY
UPR 4TH CYCLE - 49TH SESSION OF THE UPR WORKING GROUP

Submitted by

ALEVI DÜŞÜNCE OCAĞI DERNEĞİ
ALEVİ PHILOSOPHY CENTER ASSOCIATION

İstiklal Cad. Hüseyin Ağa Mah.

No:76 Tokatlıyan Pasajı K:4/13

Beyoğlu / İstanbul

www.aleviocagi.org

mail@aleviocagi.org

Alevi Düşünce Ocağı Derneği - ADO

Türkiye'deki Alevi Düşünce Ocağı - ADO, İslam içinde farklı bir ortodoks/heterodoks olmayan dini ve kültürel gelenek Aleviliğin öğretilerini ve değerlerini somutlaştıran ve teşvik eden, özellikle Türkiye'de uygulayan önemli bir kurumdur. ADO, eğitimsel ve ruhani rollerinin yanı sıra, Türkiye'de tarihsel olarak ötekileştirme ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmış olan Alevi toplumunun haklarının ve tanınmasını önemli bir savunucusudur. ADO, Alevi öğretilerinin Türk tarihi ve kültürünün daha geniş anlatısına dahil edilmesini teşvik etmek, klişelere meydan okumak ve daha fazla sosyal uyumu teşvik etmek için çalışmaktadır. Merkez, çeşitli programlar, seminerler ve kültürel etkinlikler aracılığıyla Aleviler ile diğer dini ve etnik topluluklar arasında köprü kurmayı amaçlamaktadır.

Kuruluş, Alevi inanç sisteminin zengin kültürel ve sanatsal mirasına katkıda bulunmayı, toplumun tarihi dergahlarını ve ibadet yerlerini geri almak için verdiği hukuki mücadeleyi desteklemeyi ve Alevi inancının sürdürülebilirliğini sağlamak için temel insan haklarından tam olarak yararlanılmasını savunmayı amaçlamaktadır. ADO aynı zamanda genç nesilleri eğitmeye, Alevilerin modern demokratik toplumlarda dini gruplara tanınan tüm yasal ve sosyal haklardan yararlanmasını sağlamaya ve sosyal eşitlik ve adalete dayalı ideal bir demokratik toplumun yaratılmasını teşvik etmeye kendini adanmıştır.

ADO'nun görevleri arasında güvenilir bilgi kanalları oluşturmak, tarihsel ve felsefi araştırmalar yapmak, gerçekçi ve akademik yaklaşımlarla Alevi inanç sistemi ve ritüelleri hakkında temel bilgi üretmek yer almaktadır. Ayrıca ADO, doğru üretilmiş bilgiyi hem Türkiye içinde hem de uluslararası alanda çeşitli yollarla yaymayı taahhüt etmektedir.

İçindekiler

<i>Kısaltmalar ve Türkçe İfadeler Listesi</i>	2
<i>Dini, Etnik ve Dilsel Azınlıklara İlişkin Önceki Döngülerin ve Tavsiyelerin Değerlendirilmesi</i>	3
<i>İnanç ve Vicdan Özgürlüğüne İlişkin Son Gelişmeler ve Endişe Alanları</i>	4
<i>İnanç ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Türkiye'deki Sorunlu Alanlar</i>	5
İnanç Gruplarının Tüzel Kişiliği	5
İbadet Yerlerinin Statüsü [Cemevleri]	5
İnanç Gruplarının Tüzel Kişiliği:	5
AİHM Kararlarının Uygulanması:	5
Zorunlu Din Dersleri	6
İlgili Mahkeme Davaları	6
Eğitimde Ayrımcılık	6
Din Adamı Yetiştirme Sorunu	7

Kısaltmalar ve Türkçe İfadeler Listesi

ADO	Alevi Düşünce Ocağı Derneği
Alevi / Alevilik	İslam içinde Ortodoks/heterodoks olmayan farklı bir dini ve kültürel gelenek
AVF	Alevi Vakıfları Federasyonu
Cemevi	Alevi ibadet yerleri
CEM Vakfı	Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Vakfı / Republican Education and Culture Foundation
CM	Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi
Dede	Alevi din adamı unvanı
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
FORB	Din ve İnanç Özgürlüğü
ICCPR	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
İÖG	İnanç Özgürlüğü Girişimi
HRC/Komite	BM İnsan Hakları Komitesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MFA	Dışişleri Bakanlığı
TCC	Türk Anayasa Mahkemesi
TPC	Türk Ceza Kanunu
Vakıf	Vakıf

Dini, Etnik ve Dilsel Azınlıklara İlişkin Önceki Döngülerin ve Tavsiyelerin Değerlendirilmesi

1. UPR sürecinde, dini, etnik ve dilsel azınlıkların hakları, son üç döngüde Türkiye'ye yönelik tavsiyelerin ana odağı olmuştur. Türkiye bu konularda 81 tavsiye almıştır. Bununla birlikte, Türkiye bunlardan sadece 37'sini desteklemiş, çoğunluktaki 44 tavsiyenin ise not edilmiş olduğunadikkat çekmiştir.
2. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına ilişkin meseleler, Türkiye'nin MSHS'nin etnik, dini ve dilsel azınlıkların haklarına ilişkin 27. maddesine koyduğu çekinceyi geri çekme konusundaki isteksizliği ile yakından bağlantılıdır. Geçtiğimiz üç UPR döneminde Türkiye bu çekincesini geri çekmesi yönünde 6 tavsiye almıştır. Ancak Türkiye bunları not etmekle yetinmiş ve herhangi bir adım atmamıştır.
3. Türkiye, azınlık hakları konusundaki tutumunu haklı göstermek için sık sık 1923 Lozan Antlaşması'na atıfta bulunmakta ve bu antlaşmayı yalnızca gayrimüslim azınlıklar, özellikle de Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatleri ile bunların Hıristiyan ve Yahudi dini grupları için geçerli olarak yorumlamaktadır. Bu yorum Süryaniler, Alevi, Bektaşî, Şii ve Sünnî Şafii topluluklar gibi diğer etnik veya dini azınlıkları koruma kapsamı dışında bırakmaktadır. Türkiye'nin MSHS'nin 27. maddesine koyduğu çekinceyi geri çekmesi, tanınmayan bu dini azınlık gruplarının karşılaştığı sorunların ele alınması yönünde atılmış önemli bir adım olabilir.

Tavsiye

→ Sünnî olmayan Müslüman topluluklar da dahil olmak üzere dini azınlıkların haklarının güvence altına alınması, MSHS'nin 27. maddesine konulan çekincenin kaldırılması ve Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'nin onaylanması.

4. ndTürkiye'deki dini azınlık haklarına ilişkin tavsiye kararlarının çoğu gayrimüslim gruplara odaklanmış olup, 2 UPR döngüsü boyunca Alevi toplumuna doğrudan değinen sadece iki tavsiye kararı bulunmaktadır. Avustralya Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmasını tavsiye etmiş, Fransa ise Aleviler için zorunlu din derslerine son verilmesi çağrısında bulunmuştur. Türkiye Avustralya'nın tavsiyesini desteklemesine rağmen, Cemevlerinin tanınması için hiçbir yasal adım atılmamıştır. Türkiye'nin Sünnî olmayan dini azınlıkları tanımaması, Müslüman dini azınlıklara yönelik ayrımcılığı ve nefreti beslemektedir.

Tavsiye

→ AİHM ve AYM'nin dini azınlıklarla ilgili kararlarına uymak.

→ Etnik, dini ve dilsel temelde her türlü ayrımcılığın önlenmesi için kapsamlı bir ayrımcılıkla mücadele mevzuatının kabul edilmesi.

İnanç ve Vicdan Özgürlüğüne İlişkin Son Gelişmeler ve Endişe Alanları

- 1980 darbesinin ardından Türkiye'de din derslerinin zorunlu hale gelmesi, bireylerin yerel mahkemeler ve nihayetinde Hasan ve Eylem Zengin davası (1448/04) başta olmak üzere AİHM aracılığıyla muafiyet talep etmelerine yol açmıştır. 2005 yılında AVF öncülüğünde daha fazla Alevi davası açılmıştır. Bu davalar 2009 yılına gelindiğinde AİHM'e ulaşmış ve AİHM 2014-2016 yılları arasında Alevi toplumu ve diğer dini gruplar lehine kararlar vermiştir. ⁱⁱⁱⁱDavalar Cemevlerine devlet desteği sağlanması , dini gruplar için eşit yasal haklar ve Sünni olmayan çocukların zorunlu din derslerinden muaf tutulması konularına odaklanmıştır.
- Türkiye, 2022 yılında Kültür Bakanlığı bünyesinde "Alevi Bektaşî Kültürü ve Cemevi Başkanlığı" kurarak *Cemevlerini* ibadethane olarak görmezden gelmiş ve Aleviliği bir inanç olarak kabul etmemiştir. Buna rağmen hükümet Cemevlerini resmi ibadethane olarak tanımamaya devam etmektedir. Destek sözü verdiği için, sonuç olarak, AK CM 32093/10 sayılı davanın takip prosedürlerini 2023 yılında kapatmaya karar vermiştir. Bununla birlikte, Cemevlerinin statüsüne ilişkin sorunlar devam etmektedir.
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi CM, Haziran 2024'teki 1501 toplantısında, Türkiye'nin Din ve İnanç Özgürlükleri ile ilgili durumunu gözden geçirmiştir. CM, Türkiye'nin gelişmelerini, açıklamalarını ve ilave taahhütlerini bir yol haritası için yeterli bulmuş ve AİHM'in 62649/10 sayılı davasının takip prosedürlerini kapatmaya karar vermiştir. Bu karar, ADO, İÖG ve çeşitli STK'lar tarafından ortaklaşa imzalanan ve davadaki kararların henüz tam ve tatmin edici bir şekilde uygulanmadığını belirten bir durum raporuna rağmen alınmıştır.^{iv}
- 2014'ten bu yana CM'nin uygulama takip gündeminde kalan diğer dava ise zorunlu din dersleriyle ilgilidir. CM, Türkiye'den uzun süredir devam eden "Mansur Yalçın ve diğerleri" (No. 21163/11) davasının uygulanmasına ilişkin açıklamalarını 2024 yılı sonuna kadar sunmasını talep etmiştir.^v AYM'nin ayrıca 7 Nisan 2022 tarihli Hüseyin El ve diğerleri (No. 2014/15345) davasına ilişkin bir kararı ile bu eğitim sisteminin Türk Anayasasını ve Türk Medeni Kanununu ihlal ettiğini belirtmiştir. Türkiye bu konuda da herhangi bir adım atmamıştır.^{vi}
- 2023-24 eğitim-öğretim yılında öğrencilerin en az bir seçmeli ders seçmeleri zorunlu hale getirilmiş, bunun sonucunda çoğu okul din dersi saatlerini pratikte haftada 2'den 4'e çıkarmıştır. Nisan 2024'te DİB, MEB ve Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında dini değerleri teşvik etmek amacıyla bir protokol (CEDES) imzalanmış ve pedagojik eğitim almamış DİB personelinin okul etkinliklerine katılmasına ve liderlik etmesine izin verilmiştir. Alevi ve Alevi olmayan örgütler, bu durumun Sünni köktencilikini ve asimilasyonu güçlendirdiğini, özellikle de Alevi çocukların inançlarıyla çelişen derslerden muaf tutulamayacağını düşünüyor. ^{vii}AİHM kararları ve BM raporlarında vurgulanan bu konu, kutuplaşma ve ayrımcılığı artırma riski taşımaktadır.
- Haziran 2023'te, Türkiye'nin önde gelen öğretmen sendikası Eğitim-Sen, CEDES protokolünün iptali için Yargıtay'a başvurdu. ^{ix}Sendika, protokolün Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Devlet Bürokrasisi Kanunu'nun 36. Maddesi, AYM'nin E.1889/1 sayılı kararı, Anayasa'nın 128. Maddesi , Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 43. ve 47. Maddeleri ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 28. Maddesi de dahil olmak üzere birçok yasal hükmü Milli Eğitim Kurulu'nun yetkisini zayıflatarak açıkça ihlal ettiğini savundu.

İnanç ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Türkiye'deki Sorunlu Alanlar

İnanç Gruplarının Tüzel Kişiliği

İbadet Yerlerinin Statüsü [Cemevleri]

11. Söz konusu AİHM kararı, CEM Vakfı davasına ilişkin 2 Aralık 2014 tarihli ve 32093/10 sayılı karardır. Bu davada, ibadethanelere sağlanan mali yardımların ayrımcılık yapmama ilkesi kapsamına girip girmediği konusu ele alınmaktadır. Bu başvurunun arka planında, DİB'in bir görüşüne dayanarak Cemevlerinin ibadethane olarak reddedilmesi yer almaktadır. Davayı din ve inanca dayalı ayrımcılık yasağı kapsamında inceleyen AİHM, oybirliğiyle ihlal kararı vermiştir.
12. Türkiye'de ibadet yerlerine özel yasal statü tanınmaktadır, ancak bazı inanç grupları bu konuda ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Ulusal mahkemeler, AİHM kararlarını takiben, Cemevlerini ibadethane olarak tanımış ve birçok olumlu karar vermiştir. Ancak, 2022 yılında "Alevi Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı"nın kurulması ve ilgili kanun, Cemevlerini bu statünün dışında bırakmıştır. Bu durum, devletin dinlere karşı tarafsız kalma ve AİHM kararları ile ulusal yasalara uyma yükümlülüğüne aykırıdır. Bu farklı muamele için geçerli bir gerekçe sunulmamıştır ve ana muhalefet partisi 2023 yılında AYM'ye iptal başvurusunda bulunmuştur.

İnanç Gruplarının Tüzel Kişiliği:

13. "İzzettin Doğan ve Diğerleri" davasında AİHM Büyük Dairesi, Türkiye'nin Aleviliği İslam dininin özerk bir yorumu olarak tanımayı reddetmesinin, başvuruların din ve vicdan özgürlüğünün yanı sıra Alevilerin kamu hizmetlerine eşit olmayan erişimi nedeniyle ayrımcılık yasağını ihlal ettiğine karar vermiştir.
14. Başvuru, bir grup Alevi vatandaşın çeşitli tanınma ve yardım taleplerinin idari ve adli makamlar tarafından reddedilmesiyle ilgiliydi. Bu talepler arasında Alevi ibadetlerinin kamu hizmeti olarak tanınması, Cemevlerine ibadet yeri statüsü verilmesi, Alevi din görevlilerinin devlet memuru olarak işe alınması ve Alevi ibadeti için özel devlet fonlarının tahsis edilmesi yer almaktadır. AİHM, bu taleplerin reddedilmesinin Aleviliğin dini karakterini inkar ettiğine ve din ve vicdan özgürlüğüne müdahale ettiğine karar vermiştir.^{xi}

AİHM Kararlarının Uygulanması:

15. AİHM kararlarının icrası ve uygulanması CM tarafından izlenmektedir. Hâlihazırda, zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi eğitimi, Cemevlerine mali muafiyet tanınmaması, Aleviliğin özerk bir inanç olarak tanınmaması ve Alevilerin dini kamu hizmetlerinden dışlanması gibi konular 2016'dan bu yana CM önünde beklemekte ve 2019-2024 yılları arasında takip edilmektedir.^{xii}

Tavsiyeler

- Zorunlu din eğitimi, Cemevlerine mali destek ve Alevi haklarının tanınması konularında AİHM ve ulusal mahkeme kararlarının uygulanmasına öncelik verilmesi.
- Aleviliğin ayrı bir İslami yorum olarak tanınması ve uluslararası insan hakları standartlarına uygun olarak kamu hizmetlerine ve devlet finansmanına eşit erişimin sağlanması.
- Türkiye'nin AİHM yükümlülükleri uyarınca, Cemevlerini yasal olarak ibadethane olarak tanımak, diğer dini topluluklarla eşit muamele, mali yardımlar ve yasal statü sağlamak.

Zorunlu Din Dersleri

16. 1982 Anayasası'nın 24. Maddesi, din ve ahlak eğitimi üzerinde devletin gözetim ve denetimini zorunlu kılmaktadır. Bu hüküm, ilk ve orta dereceli okullarda zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersini içermektedir. Milli Eğitim Temel Kanunu, devletin din eğitimine ulusal müfredatın temel bir parçası olarak verdiği önemi vurgulayarak bu yetkiyi pekiştirmektedir.
17. Madde 24 ayrıca "diğer din eğitimi şekilleri kişinin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır" hükmünü getirmektedir. Bu da Anayasa'nın amacının din derslerini evrensel olarak dayatmak değil, zorunlu din eğitiminin Anayasa'da belirtilenlerle sınırlı olmasını sağlamak olduğunu göstermektedir. AİHM, muafiyet seçeneği olduğu sürece zorunlu din eğitiminin insan haklarını ihlal etmediğine karar vermiştir. (Saniewski v. Polonya, Grzelak v. Polonya)
18. 20 yılı aşkın bir süredir, bu hükmün MEB ve ilgili dairelerdeki idari analistler tarafından kasıtlı olarak "tüm ilk ve ortaokul öğrencileri din dersi almak zorundadır" şeklinde yorumlanması nedeniyle, bireyler kendi istekleri dışında bu dersleri almak zorunda bırakılmıştır.

İlgili Mahkeme Davaları

19. Önemli davalardan biri, kızı için zorunlu DKAB dersinden muafiyet talep eden Hüseyin El (karar No. 2014/15345, 2022) ile ilgilidir. Uzun bir hukuk mücadelesinin ardından AYM, DKAB derslerinin din kültürü ve ahlak bilgisi eğitimine ilişkin anayasal gereklilikleri tam olarak karşılamadığına ve çocuklarının bu tür derslere katılmasını istemeyen ebeveynlere muafiyet tanınması gerektiğine karar vermiştir. Kararda ayrıca bu eğitim sisteminin Türk Anayasası ve Türk Medeni Kanunu'nu ihlal ettiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye bu konuda da herhangi bir adım atmamıştır.
20. AYM'nin kararı, din eğitiminin endoktrinasyondan uzak, objektif ve çoğulcu bir şekilde verilmesi gerektiğini vurgulayan AİHM kararları ile tutarlıdır. AİHM ayrıca ebeveynlerin inançlarına saygı gösterilmesinin ve çocukların ailelerinin inançlarıyla çelişen dini eğitimlere katılmaya zorlanmamasının önemini vurgulamıştır. Hasan ve Eylem Zengin v. Türkiye ve Mansur Yalçın v. Türkiye gibi davalarda AİHM, Türkiye'nin zorunlu din eğitimi müfredatının yeterli muafiyetler sağlamayarak ve öğrenciler arasındaki inanç çeşitliliğine saygı göstermeyerek din özgürlüğü hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir.
21. Bu kararlara rağmen Türkiye, din eğitimi müfredatını değiştirmek veya muafiyetlerin tüm öğrenciler için tutarlı bir şekilde mevcut olmasını sağlamak için önemli adımlar atmamıştır. AYM'nin kararı, bir hak ihlalini kabul etmekle birlikte, eğitim sisteminde önemli bir değişikliğe yol açmamıştır; bu da Türkiye'nin iç hukuktaki tepkileri ile AİHM ve AYM tarafından belirlenen standartlar arasındaki uyumsuzluğu yansıtmaktadır:

Mevcut Durum

22. Türkiye, AİHM'in aleyhte kararlarına rağmen 2018'den bu yana zorunlu din dersi müfredatında önemli bir değişiklik yapmamıştır. CM, Türkiye'nin din eğitimi müfredatını yoğun bir izleme altına almış ve Türkiye'den 2024 yılı sonuna kadar devam eden sorunlara ilişkin ayrıntılı yanıtlar talep etmiştir.^{xiii} Buna ek olarak, AYM 2022 yılında mevcut eğitim sisteminin hem Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı hem de Türk Medeni Kanunu'nu ihlal ettiğine hükmetmiştir, ancak hükümet tarafından bu sorunları ele almak için herhangi bir adım atılmamıştır.
23. Aleviler gibi Sünni olmayan Müslüman gruplar ve gayrimüslim cemaatler için din eğitimi konusunda önemli bir boşluk bulunmaktadır. İmam Hatip okulları Sünni İslam eğitimi verirken, azınlık dini geleneklerinde din adamı yetiştirmek için eşdeğer kurumlar bulunmamakta, bu da uygulamalarını ve geleneklerini sürdürmelerini zorlaştırmaktadır.

Eğitimde Ayrımcılık

24. Türkiye'deki okullarda din eğitimi konusunda yapılan araştırmalar, Alevi öğrencilere karşı ciddi ayrımcılık yapıldığını ortaya koymuştur. Birçok Alevi çocuk okul idarecileri ve öğretmenler tarafından kötü muameleye maruz kalmakta ve

bu durum çoğu zaman din eğitimi derslerinin ötesine geçen çatışmalara yol açmaktadır. Kendilerini açıkça Alevi olarak tanımlayan öğrenciler özellikle olumsuz muameleye maruz kalmakta, bu da akademik motivasyonlarının düşmesine yol açabilmekte ve halk ile devlet arasındaki ilişkilerin gerilmesine katkıda bulunabilmektedir.^{xiv}

25. Alevi öğrenciler genellikle din derslerinde dini kimliklerini açıklamaya zorlanmakta, bu da onları daha fazla ayrımcılığa maruz bırakmaktadır. Okul sistemi içinde bu öğrencilere yönelik destek eksikliği, din eğitiminin zorunlu doğası ile birleştiğinde, eğitim deneyimlerini baltalayan düşmanca bir ortam yaratmaktadır.

Seçmeli Dersler ve Din Eğitimi

26. Türkiye, 2023 yılında ortaokul ve liselerde seçmeli derslerin yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiştir. Yeni çerçeve, seçmeli dersleri "Din, Etik ve Değerler" olmak üzere üç ayrı gruba ayırıyor. Ortaokul öğrencilerinin bu kategorilerin her birinden bir ders seçmeleri gerekmektedir. Lise seçmeli dersleri de 2023 yılında dört kategoride düzenlenmiştir. "Din, Ahlak ve Değerler" grubunda "Kur'an-ı Kerim", "Kur'an'ı Anlamak", "Peygamberimizin Hayatı", "Temel Dini Bilgiler", "Türk Düşünce Tarihi" ve "Klasik Ahlak Metinleri" gibi dersler yer almaktadır. Kadro yetersizliği ve tüm seçmeli dersler için uzman öğretmen bulunamaması nedeniyle öğrenciler dini derslere yönlendirilerek haftalık ders saatleri artırılıyor. Bu durum, öğrencilerin daha fazla esnekliğe sahip olduğu ve "Din, Ahlak ve Değerler" kategorisinden seçim yapmalarının zorunlu olmadığı önceki yönergelerle göre bir değişime işaret ediyor.

27. Bu politika, öğrencileri kişisel inançlarını göz ardı ederek dini içerikle meşgul olmaya zorlayarak din özgürlüğü konusunda endişelere yol açmaktadır. Türkiye'nin dini ve kültürel çeşitliliğini göz ardı ederek ulusal kimliğe ilişkin dar bir bakış açısına öncelik vermektedir.

Tavsiyeler

- Din eğitiminden muaf olma seçeneğinin sağlanması ve muaf olan öğrenciler için yeterli desteğin sağlanması ve ayrımcılık yapılmamasının temin edilmesi.
- Ders kitaplarında farklı dini geleneklere yer verilmesi ve Türkiye'de nüfusu olan tüm dini grupların yeterince temsil edilmesinin sağlanması.
- Alevi toplumu içindeki görüş çeşitliliğini ve bu görüşlerin Sünni İslam ile ilişkisini yansıtan içeriklere yer vererek Alevi öğrencilerin özel ihtiyaçlarına hitap etmek.

Din Adamı Yetiştirme Sorunu

28. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1924 yılında kabul edilen, Türkiye tarihinin önemli yasalarından biridir. Yasa, Türkiye'deki tüm eğitim kurumlarını MEB çatısı altında birleştirmeyi amaçlamış, böylece etnik, dini ve dilsel azınlıklar arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmış ve azınlık topluluklarının özel ihtiyaçlarını reddetmiştir.

29. Her inanç sistemi kendini sürdürebilmek için ritüellerini ve törenlerini gerçekleştirecek uzmanlaşmış din adamlarına ihtiyaç duyar. Türkiye'de 112 İlahiyat Fakültesi, 54 İslami İlimler Fakültesi ve 1.673 İmam Hatip Lisesi bulunmaktadır. Ancak çok az sayıda üniversite bölümü Hristiyanlık ya da Musevilik üzerine odaklanmakta ve din görevlisi eğitimi vermemektedir. 176 yükseköğretim kurumunun hiçbirinde, baskın Sünni Hanefi yorumu dışında Alevi, Şii veya Şafii, Maliki ve Hanbeli gibi Sünni ekoller gibi diğer İslami yorumlara yönelik bölümler bulunmamaktadır.

30. Lozan Antlaşması'nın kısıtlı yorumu altında kısmen korunan Rum Ortodoks, Yahudi ve Ermeni azınlıklar için durum nispeten farklıdır. Ermeniler Üsküdar Surp Haç Kilisesi'nin Tıbrevank Lisesi'ne, Rum Ortodoks cemaati ise Halki'deki Yüksek Ortodoks Teoloji Okulu'na sahiptir ve her ikisi de din adamı yetiştiren kurumlardır. Ancak her iki okul da 1971 yılında MEB'in müfredatlarına müdahale etme kararı alması üzerine kapatılmıştır.^{xv} Süryani/Asuri cemaati Lozan Antlaşması kapsamında korunmadığı için Türkiye'de okul kuramamıştır. Bunun yerine, öğrencilerini geleneksel

olarak Suriye'deki eğitim merkezlerine göndermişlerdir. Ancak Suriye'deki iç savaş bu uygulamanın devamını önemli ölçüde sekteye uğratmıştır.

31. 85 milyonu aşan Türkiye nüfusunun yaklaşık 20 milyonu kendisini Alevi, 8-9 milyonu Şafii ve birkaç milyonu da diğer Sünni İslami inançlara bağlı olarak tanımlamaktadır. Bu dini çeşitliliğe rağmen, tüm bu gruplar, yalnızca MEB İmam Hatip okullarında ve üniversitelerde eğitim gören ve ağırlıklı olarak İslam'ın Sünni Hanefi yorumunu öğreten din görevlilerinden hizmet almakla yükümlüdür.
32. Alevi toplumu, *Dede* ve *Zakir* olarak bilinen din adamlarını Cemevlerinde veya aile ve topluluk içinde geleneksel ve ailesel eğitim yoluyla yetiştirmektedir. Ancak bu gayri resmi ve sistematik olmayan yaklaşım, dini uygulamalarda çoğu zaman önemli tutarsızlıklara yol açmaktadır.
33. 2015 yılında MEB ve bir Alevi vakfı, Alevi din görevlisi yetiştirmek üzere Hacı Bektaş Veli Anadolu Proje Lisesi kurulması konusunda anlaşmıştı. Vakfın protokolde belirtilen tüm gerekli harcamaları tamamlamasına ve projeyi 2022 yılında bitirmesine rağmen, MEB nihayetinde bu okulun standart Sünni İmam Hatip müfredatını takip etmesine karar verdi, Alevi uzmanlık eğitimini protokole rağmen başlatmadı.
34. Sünni Şafii toplumu, resmi kurumlardan yoksun olduğu için din adamı yetiştirme konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Bununla birlikte, 2021'den bu yana, köktendinci görüşleri ve iktidardaki hükümetle siyasi uyumları nedeniyle DİB'e birkaç bin Şafii din adamı atandı.
35. Türkiye'de dini eğitim sadece Sünni Hanefi din adamlarına verilmekte, diğer Müslüman veya gayrimüslim toplulukların dini liderlerini yetiştirebilecekleri herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Hıristiyan azınlıklar yurtdışından geçici vizelerle din adamı getirirken, Alevi, Caferi ve Şafii topluluklar kendi liderlerini yetiştirememektedir. Bu durum uzun vadeli bir asimilasyon politikası ya da kültürel soykırım girişimi olarak görülebilir.

Tavsiyeler

- Tüm toplulukların eşit erişimini sağlamak için Alevi, Şafii ve Hristiyan azınlıklar gibi yeterince temsil edilmeyen gruplar için özel din eğitimi programları oluşturun.
- Azınlık dini okullarını yeniden açın, yasal olarak tanınmalarını sağlayın ve müfredatlarını koruyarak toplulukların devlet müdahalesi olmadan kendi liderlerini yetiştirmelerine izin verin.
- Tüm dini azınlıkların yasal ve mali bağımsızlığa sahip kendi okullarını ve eğitim merkezlerini kurmalarına izin verilmesi.

1 Ekim 2024

Saygılarımızla
Doğan Bermek
Başkan - Alevi Düşünce Ocağı Derneği

ⁱ Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Vakfı v. Türkiye, Başvuru No. 32093/10

ⁱⁱ İzzettin Doğan ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 62649/10

ⁱⁱⁱ Hasan Zengin ve Eylem Zengin v. Türkiye, Başvuru No. 1448/04; Mansur Yalçın ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 21163/11

^{iv} Kararın Türkçe metni için Lütfen takip ediniz: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/15345>

Ado ayrıca AİHM Kararlarının Uygulanması İzleme Raporu -6 Temmuz 2023'ün 45 ila 47. sayfalarında kararın özet çevirisini yayınlamıştır: https://aleviocagi.org/Content/Upload/Images/FotografGalerileri/pdf_ado-report-6-eng-final_2182023123850737.pdf

^v CM/Del/Dec(2024)1501/H46-33 <https://search.coe.int/cm?i=0900001680b0498b>

^{vi} Kararın detaylı bir analizi için Lütfen Tolga Şirin'in "Din Dersleri Konusunda Son Gelişmeler" başlıklı makalesine bakınız: Anayasa Mahkemesi'nin 2022 Yılında Verdiği Bir Kararın Analizi" başlıklı makalesine bakınız:

<https://iupress.istanbul.edu.tr/en/journal/annaes/article/recent-developments-on-the-question-of-religion-courses-an-analysis-of-a-turkish-constitutional-courtss-decision-in-2022>

^{vii} A/HRC/55/47: Din veya inanç temelinde nefret - Din veya inanç özgürlüğü Özel Raportörü. Yayın tarihi 08 Ocak 2024, <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc5547-hatred-basis-religion-or-belief-special-rapporteur-freedom>

^{viii} A/HRC/55/74: Din veya inanca dayalı olarak kişilere karşı hoşgörüsüzlük, olumsuz klişeleştirme damgalama ile ayrımcılık, şiddete teşvik ve şiddetle mücadele <https://www.ohchr.org/en/minorities/combating-intolerance-against-persons-based-religion-or-belief>

^{ix} D. Kamu görevlilerine ilişkin hükümler 1. Genel ilkeler

MADDE 128- Devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslı ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür. Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir. (12 Eylül 2010 tarihli ve 5982 sayılı Kanunla eklenen cümle) Ancak, malî ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümleri saklıdır. Üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları kanunla özel olarak düzenlenir.

^x Milli Eğitim Temel Kanununun 47 nci maddesi V - Uzman ve Usta Öğreticiler Madde 47 - (Değişik: 16/6/1983 - 2842/14 md.)

Uzman ve usta öğreticiler, örgün ve yaygın eğitim kurumları ile hizmet içi eğitim kurs, seminer ve konferanslarında geçici veya sürekli olarak da görevlendirilebilirler. Uzman ve usta öğreticilerin seçiminde aranacak şartlar ile görev ve yetkileri, eğitimin tür ve seviyesine göre yönetmelikle belirlenir.

^{xi} Mahkemenin din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin değerlendirmesi aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

AİHM, Alevilerin çoğunlukta Sünni Müslümanlara kıyasla ayrımcı muameleye maruz kaldıklarını ve bu eşitsizliğin nesnel veya makul bir gerekçesinin bulunmadığını vurgulamıştır. Devletin Aleviliğin İslam içindeki yerine ilişkin teolojik tartışmalara dayanan gerekçesi, devletin tarafsızlık yükümlülüğü ile tutarsız bulunmuş ve izin verilen takdir marjını aşmıştır. Devletin farklı dini talepleri tanınmasının laikliği ihlal edeceği yönündeki argümanı da, özellikle devlet sübvansiyonları ve dini hizmetlerin Alevi toplumuna yardım etmeksizin Sünni Müslümanlara fayda sağlaması nedeniyle eleştirilmiştir. Mahkeme, devletin Alevilere yönelik eşitsiz muamele için geçerli bir gerekçe sunmadığı sonucuna varmıştır.

^{xii} Lütfen AİHM Büyük Dairesi'nin Nisan 2016 tarihli 62649/10 sayılı kararının 31, 129 ve 177. paragraflarına bakınız:

31. Tanınmayan dini azınlıkları düzenleyen açık bir yasal çerçevenin bulunmaması çok sayıda yasal, örgütsel ve mali soruna neden olmaktadır. Öncelikle, bu toplulukların dini liderleri yasal statüye sahip değildir ve söz konusu din veya inancın uygulanmasında görev alan personeli eğitebilecek uygun bir kuruluş bulunmamaktadır. İkinci olarak, ibadet yerleri herhangi bir yasal statüye sahip değildir ve herhangi bir yasal korumadan yararlanmamaktadır. İbadet yeri inşa etme imkanı belirsizdir ve merkezi veya yerel makamların iyi niyetine tabidir. Bazı durumlarda kelimenin tam anlamıyla harabeye dönmekte olan kültürel mirasa sahip taşınmaz malların bakımına ilişkin düzenlemeler karmaşıktır. Üçüncü olarak, söz konusu topluluklar resmi olarak üyelerinden bağış veya Devlet yardımı alamamaktadır. Son olarak, tüzel kişilikleri olmadığı için, bu topluluklar mahkemelere kendi başlarına değil, ancak vakıflar, dernekler veya takipçi grupları aracılığıyla erişebilmektedir.

129. Aynı şekilde, ilk ve orta dereceli okullarda okutulan zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersleriyle ilgili olan ve yukarıda atıfta bulunulan Mansur Yalçın ve Diğerleri kararında, Mahkeme daha önce Alevi ebeveynlerin, söz konusu dersin öğretilmesine ilişkin düzenlemelerin, çocukları için okulları ile kendi değerleri arasında bir bağlılık çatışması yaratabileceğini ve bunun da 1 No.lu Protokolün 2. maddesi kapsamında olası bir soruna yol açabileceğini meşru olarak değerlendirebileceklerini belirtmiştir (a.g.e., § 71). Mahkeme, özellikle davalı Devletin eğitim sisteminin, bu ebeveynlerin inançlarına saygı gösterilmesini sağlamak için uygun donanımına sahip olmadığına karar vermiştir (ibid., § 77).

177. Alevi inancı, Türk toplumunda ve tarihinde derin kökleri olan ve ayırt edici özelliklere sahip bir dini inanç olmasına rağmen, dini bir mezhep olarak herhangi bir yasal korumadan yararlanmamaktadır: Cemevleri ibadethane olarak tanınmamaktadır, dini liderleri yasal statüye sahip değildir ve takipçileri dini kamu hizmetinin hiçbir avantajından yararlanmamaktadır (davalı Devletin eğitim sistemiyle bağlantılı konularla ilgili olarak, bkz. yukarıdaki 129. paragraf)

^{xiii} <https://www.coe.int/en/web/execution/-/freedom-of-belief-and-non-discrimination-in-t%C3%BCrkiye-council-of-europe-urges-progress-on-compulsory-military-service-and-religious-education>

^{xiv} <https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2015/10/T%C3%BCrkiye-E%C4%9Fitim-Sisteminde-Ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1k-Raporu2015.pdf>

^{xv} <https://www.uscifr.gov/news-room/uscifr-spotlight/50-years-and-counting-continued-closure-halki-seminary-turkey>
<https://www.cemaatvakiflaritemsilcisi.com/index.php/vakiflar/ermeni-vakiflari/154-surp-hac-tibrevank-ermeni-lisesi-vakfi>

